

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Вісник аграрної науки Причорномор'я

Науково-теоретичний фаховий журнал

Видається Миколаївським державним аграрним університетом

Вип. № 4(24)

2003 р.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 338.27:633.63

**СТАН ТА ПРОГНОЗНА ОЦІНКА ОСНОВНИХ
ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ
ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

*В.М.Яценко, кандидат економічних наук, доцент
Черкаський державний технологічний університет*

*І.І.Червен, доктор економічних наук, професор
Миколаївський державний аграрний університет*

В умовах поглиблення ринкової трансформації і структурної перебудови аграрного сектора економіки особливого значення набуває розвиток та удосконалення стратегічної для України цукрової промисловості. Ефективність роботи останньої залежить від ресурсів сировини, її якості, повноти виділення з неї цінних компонентів, напрямків використання супутніх від переробки продуктів та відходів виробництва і т. ін. У цій ситуації невідкладним завданням є посилення економічних зв'язків між сільськогосподарськими виробниками і переробниками сировини як засобу підвищення ефективності роботи бурякоцукрового підкомплексу та стабілізації ринку цукру, збалансування економічних інтересів аграрних підприємств і цукрових заводів.

Вивчення наукових літературних джерел з даної проблеми

показало, що найбільш вагомий внесок в теорію і методологію підвищення ефективності виробництва в агропромисловому комплексі належить відомим вітчизняним вченим-економістам: В.Г.Андрійчуку, П.П.Борщевському, Ю.С.Коваленку, П.А.Лайку, Ю.П.Лебединському, П.П.Руснаку, П.Т.Саблуку, В.К.Терещенку, О.М.Шестопалю, О.В.Шкільову, О.М.Шпичаку та іншим. Суттєві пропозиції методичного та практичного характеру з організації і розвитку форм господарювання та підвищення ефективності виробництва в бурякоцукровому підкомплексі внесли такі дослідники як О.С.Богатиренко, В.С.Бондар, Є.В.Імас, О.С.Заєць, В.А.Кадієвський, М.Ю.Коденська, А.П.Каневський, В.П.Март'янов, В.І.Пиркін, В.Г.Поплавський, В.Д.Слюсар, І.Г.Яремчук.

Проте в умовах трансформації агропромислових підприємств і розвитку форм господарювання багато аспектів цієї важливої проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень з метою пошуку шляхів підвищення ефективності роботи бурякоцукрового підкомплексу. Одним з ключових завдань в цьому плані є необхідність вирішення ряду питань, пов'язаних із забезпеченням рівновігідного партнерства виробників і переробників сільськогосподарської продукції. Недостатнє опрацювання окреслених проблемних питань, а також їх методичне та практичне значення визначають актуальність даної праці, її мету та завдання.

Важливою передумовою розвитку цукрової промисловості є ріст ресурсів цукрових буряків. Однак часті несприятливі погодні умови, і особливо за останні роки, значною мірою знижують їх врожайність.

З метою зниження негативного впливу несприятливих кліматичних умов для збільшення обсягів вирощування цукрових буряків у більшості бурякосіячих господарств України необхідно вжити дієвих заходів. Це може бути введення і освоєння правильних сівозмін, поліпшення системи обробітку ґрунту, внесення достатньої кількості органічних і мінеральних добрив.

В той же час, як показує аналіз, можливості для одержання високих врожаїв буряків реалізуються недостатньо. Мають місце непоодинокі випадки, коли бурякосіячі господарства порушують

технологію їх обробки, терміни формування густини рослин, мало вносять органічних і мінеральних добрив, недостатньо ведуть боротьбу з бур'янами, допускають значні втрати врожаю, особливо під час збирання, зберігання та несвоєчасного вивезення з полів цукрових буряків. Так, недобір урожаю буряків у 2002 році через недостатню забезпеченість отрутохімікатами для обробки посівів на всій площі склав приблизно 20%. Суха і жарка погода у більшості бурякосіючих областей негативно позначилася на рості і розвитку цукрових буряків та призвела до їх втрат на площах більше 40 тис. гектарів. Лише у 2003 році середня урожайність досягла 207 ц/га, що за прогнозами Мінагрополітики забезпечить загальний врожай цукрового буряку на рівні 15,5-16 млн. тонн.

Все це негативно відобразилося на урожайності і валовому зборі цукрових буряків (табл. 1).

Таблиця 1

**Урожайність, посівні площі та виробництво
цукрових буряків в Україні**

Роки	Урожайність, ц/га	Посівна площа, тис.га	Валовий збір, тис.тонн
1990	276	1607	44264
1995	205	1475	29650
1996	183	1359	23009
1997	176	1104	17663
1998	174	1017	15523
1999	156	921	14064
2000	177	856	13199
2001	183	970	15575
2002	188	987	14376

З наведених даних видно, що посівні площі цукрового буряка у порівнянні з 1990 роком зменшилася майже наполовину, також знизилася урожайність і валовий збір. Збирання і вивіз буряка ускладнились через недостатню кількість та зношення техніки, неготовність підприємств до своєчасної переробки.

Поряд із зниженням врожайності цукрового буряка в 2001 році відбулось підвищення його собівартості. Так, якщо со-

бівартість одного центнера коренів в господарствах України в 1997 році складала 2,7 грн., то в 2002 році — вже 3,8 грн. Значно зросла кількість збиткових господарств по вирощуванню буряків: 120 в 2002 році проти 75 в 1996 році. Продуктивність праці при вирощуванні цієї культури за останні три роки на Україні знизилася на 64%, затрати праці на вирощування одного центнера буряка підвищились в 1,3 рази. Основними причинами такого становища є збільшення витрат на мінеральні добрива, їх доставку (приблизно в 3 рази) при одночасному зниженні ефективності їх використання, а також ріст цін на гербіциди, насіння буряків.

Через зношення бурякозбиральних машин вітчизняного виробництва, конструктивні недоліки окремих їх вузлів, а також через недостатню кваліфікацію механізаторів, які обслуговують складну імпорту техніку, травмується приблизно 18% коренів. Близько 14% буряків мають сильно обрізану голову, що призводить до втрати 130-150 грамів цукроносної маси на кожному корені.

Як свідчать результати проведених досліджень, великий недобір урожаю 2002 року був пов'язаний з раннім копанням буряка. За перші дві декади вересня в середньому з гектара недоотримано близько 51 центнера буряків, або більш 2 млн. тонн бурякової сировини на всій площі посівів. Наприклад, в Жашківському районі Черкаської області при масовому копанні буряків після 20 вересня урожайність їх склала 320 центнерів з гектара, тоді як у сусідніх районах — Христинівському, Уманському і Маньківському, де на той же час було зібрано майже 30% буряків, урожайність відповідно склала: 193, 172 і 168 центнерів з гектара.

Поряд з цим більш пізній початок збирання буряків відсуває термін закінчення сезону переробки, що призводить до втрат цукру в процесі тривалого зберігання коренів. Тому це питання повинно тісно пов'язуватися з наявними виробничими потужностями цукрових заводів, що дозволить знайти оптимальне рішення.

Значні резерви забезпечення цукрової промисловості сировиною і підвищення ефективності її роботи полягають в удосконаленні сировинних зон переробних підприємств, тобто підвищується

роль інтеграційних відносин у сфері виробництва і переробки сільськогосподарської продукції. В основі їх лежить принцип створення таких механізмів інтеграції, які забезпечують еквівалентний обмін між інтегрованими структурами, що досягається завдяки встановленню паритету цін врегулюванням структури витрат на виробництво кінцевої продукції, яка давала б змогу відшкодувати нормативні витрати товаровиробника сировини, збільшені на рівнозначний коефіцієнт прибутковості переробного підприємства.

Взаємовідносини між рівноправними партнерами (цукровими заводами, бурякосійними господарствами та іншими суб'єктами підкомплексу всіх форм власності) треба здійснювати на основі угод, що укладаються між ними, виходячи з економічних інтересів кожної сторони та з урахуванням чинного законодавства. В результаті вивчення та узагальнення літературних джерел щодо розвитку інтеграційних відносин у бурякоцукровому підкомплексі і ґрунтуючись на проведених дослідженнях виявлено їх специфіку і визначено наукові засади формування ефективних механізмів інтеграції, які зводяться до наступного:

- об'єктивна необхідність агропромислової інтеграції в бурякоцукровому виробництві обумовлюється особливостями буряківництва і цукроваріння та доцільністю формування інтегрованих структур, які гарантують сільськогосподарським підприємствам вчасно і в повному обсязі продаж виробленої продукції, а переробним підприємствам — надійне забезпечення сировиною і більш повне використання виробничих потужностей;
- критерієм економічної ефективності інтеграційних відносин може слугувати оптимально можливий прибуток від реалізації кінцевої продукції для кожного учасника інтегрованого об'єднання. Максимізація прибутку обґрунтовується метою підприємницької діяльності в умовах ринку.

На сьогодні в Україні рівень концентрації сировинних зон не відповідає рівню концентрації цукрових заводів і за природно-кліматичними зонами. Як свідчать дані Ради по розміщенню продуктивних сил України, в зонах з найменш сприятливими

природно-економічними умовами сконцентровано близько 30% бурякових посівів, там де середні умови — майже 55%, і лише близько 15% площ — в зонах з найбільш сприятливими умовами. До цього необхідно додати, що значна частина посівів віддалена від цукрових заводів: близько 20% — більш ніж на 50 км, 40% — на 25-30 км. Навіть в таких областях як Вінницька, Черкаська, Київська, Тернопільська, Хмельницька, питома вага посівів, що віддалені від заводів більш ніж на 25 км, складає від 30 до 70%. Особливо велика питома вага посівів буряків, розташованих на відстані більш ніж 50 км від заводів, у Дніпропетровській — 80%, близько 70% — в Миколаївській, близько 40% — у Львівській, Одеській, Кіровоградській та інших областях. Середня потужність цукрових заводів у бурякосіючих областях з бурякоуцільненням 13-14% складає майже 1,9 тис. тонн переробки буряків за добу, а в областях, які мають щільність посівів буряків 5-8% — майже 2,5 тис. тонн. Така невідповідність в рівнях концентрації посівів буряків і переробної бази негативно впливає на інтеграційні процеси, ефективність всього агропромислового комплексу.

Скорочення обсягів закупок буряків і погіршення їх якості у 1990-2002 роках не могли не вплинути на ефективність роботи цукрової промисловості України (табл. 2).

Таблиця 2

Основні показники виробництва в Україні цукру-піску із буряків

Показники	1990р.	1995р.	1996р.	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.
Перероблено буряків, млн. тонн	44,3	29,6	23	17,7	15,5	13,4	11,3	12,14	9,5
Цукристість буряків при прийомі, %	17,5	16,02	16,22	17,03	16,22	17,46	17,1	16,7	16,9
Вихід цукру, %	11,32	11,84	11,76	11,3	11,58	12,1	12,2	11,5	12,1
Отримано цукру, тис. тонн	4542	3504	2705	2034	1795	1621	1780	1947	1623

Досвід передових підприємств засвідчує, що при суворому дотриманні технологічних режимів зберігання і переробки сировини можливо значно знизити втрати цукру і значно збільшити його вихід. Так, у 2002 році при середньому виході цукру в галузі 12,1% 15 цукрових заводів України мали вихід більше 14%, а 8 з них перевищили 15%. В той же час 6 заводів мали вихід цукру менше 12%. Збільшення ж виходу цукру в Україні тільки на 1% при наявних обсягах переробки буряків, як показують розрахунки, дозволять отримати додатково не менше 12 тис. тонн цукру на суму близько 17,5 млн. грн.

Не дивлячись на зменшення кількості заводів і погіршення виробничо-технічної бази, рівень використання виробничих потужностей підприємств низький. В середньому за 2001 рік коефіцієнт їх використання склав в цілому по Україні 59,3%.

Значна частина простоїв викликана технічними причинами. Не дивлячись на роботу, що проводиться по переоснащенню цукрової промисловості України, велика частина підприємств за своїм технічним рівнем і якістю продукції відстає від передових бурякосійних зарубіжних країн. Більше 70% наших підприємств збудовані ще в дореволюційний період. Хоча всі вони технічно переозброювались, все ж фізичний знос основного технологічного обладнання (за результатами переоцінки основних фондів на 01.01.1995 року) складає 43% (до поновлювальної вартості). При цьому по термінах експлуатації до 5 років є 34 % спеціалізованого обладнання від 5 до 10 років – 21,7% і понад 10 років – 44,3%.

У цукровій промисловості вирішення цього питання пов'язано з максимальним скороченням втрат цінних компонентів та раціоналізацією основних напрямків використання вторинних продуктів переробки буряків – жому, меляси, дифузійної і жомопресової води та відпрацьованого хімічного дефекату.

Основний шлях використання дифузійної і жомопресової води пов'язаний з оснащенням всіх цукрових заводів безперервно діючими дифузійними апаратами, обладнаних установками з повернення жомопресових вод. У 1997 році рівень оснащення заводів апаратами безперервної дії склав більше 70%. На них було

перероблено 82,8% цукрового буряка. Впровадження безперервного процесу дифузії дозволяє майже у 6 разів знизити затрати робочої сили на обслуговування установок, скоротити втрати цукру на дифузії більш ніж у 2 рази.

Важливим компонентом відходів цукрової промисловості є меляса. Вона вміщує велику кількість цінних речовин, в тому числі 50% сахарози, що дозволяє отримувати з неї різноманітні продукти, а також використовувати на кормові цілі. Тому меляса є продуктом, що суворо розподіляється між різними споживачами.

Більша частина причин занепаду галузі криється у відсутності досконалої політики держави та в суб'єктивних чинниках, як у середині самого буряко-цукрового комплексу, так і в його міжгалузевих стосунках. Таке становище неминуче призводить до скорочення інвестицій у галузь, зменшення посівних площ та врожайності. Негативні процеси, які відбуваються зараз у виробництві цукрового буряку і цукру, не лише спрямовують фінансові ресурси не на розвиток вітчизняного буряко-цукрового виробництва, а на закупівлю імпоротної сировини для виробництва цукру, але й знижують рівень продовольчої безпеки країни.

Для підтримки українського виробника та стабілізації і захисту внутрішнього ринку цукру найближчим часом необхідно:

- підтримати ідею створення державного запасу цукру, щоб не вийшло так, як у 2002 р. із великим урожаєм зерна, коли його значна кількість пішла на експорт, а у 2003 р. ми змушені імпортувати зерно;
- для підтримання ціни на цукор на рентабельному рівні запланувати і використати необхідні бюджетні кошти;
- підтримати ідею створення державного органу з регулювання продовольчих ринків або ринку цукру.

Що стосується перспективи регулювання українського ринку цукру, то тут доцільно:

- розробити програму гнучких протекціоністських заходів по захисту вітчизняного виробника;
- створити певні умови для державної підтримки банків, інвестиційних і страхових компаній, бірж, оптових ринків, які

спеціалізуються на наданні відповідних послуг суб'єктам ринку цукру;

- забезпечити створення і запровадження стабілізаційного механізму в буряко-цукровому підкомплексі, для чого передбачити щорічне виділення бюджетних коштів.

Виходячи з потужностей цукрових заводів України та переобладнанням їх високоефективним устаткуванням, з розвитку сировинних зон та за умов державної підтримки, розраховано прогноз виробництва цукрових буряків для переробки цукру-піску з урахуванням їх цукристості і виходу цукру (табл. 3).

Таблиця 3

Прогноз виробництва цукрових буряків та цукру-піску

Роки	Найменування продукції			
	Буряк, млн. тонн	Виробництво цукру-піску, тис. тонн	Цукристість буряка, %	Вихід цукру, %
2004	16	1900	16	12,4
2005	18	2000	16,2	12,6
2006	25	2200	16,5	12,8
2007	30	2500	16,8	12,9
2008	32	2600	17,1	12,9
2009	35	2800	17,3	13
2010	36	2900	17,5	13,2
2011	38	3200	17,6	13,4
2012	40	3500	17,7	13,5
2013	42	4000	17,7	13,7
2014	44	4300	17,8	14,1
2015	45	4500	17,9	14,5

Розрахунки прогнозу здійснено з урахуванням також сучасних досягнень техніки і технології, кількості споживачів, потреб внутрішнього і зовнішнього ринку споживання цукру-піску.

ЛІТЕРАТУРА

1. О.С.Багатеренко, П.П.Борщевський, О.С.Засць, С.Т.Павенський, А.А.Рибалко. Ринок цукру: Проекти законодавчих та нормативних актів щодо впровадження ринкового механізму управління бурякоцукровим виробництвом України / НАН

Вісник аграрної науки Причорномор'я, Випуск 4, 2003

- України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К. : Злагода, 1996. – 59с.
2. Р.Р.Баглей. Підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у цукровій промисловості (на прикладі підприємств асоціації “Тернопільцукор”) / Тернопільська академія народного господарства. – Т. : Економічна думка, 1998. – 36с.
3. Р.Р.Баглей. Чинники підвищення ефективності цукрового виробництва / Тернопільська академія народного господарства. – Т. : Економічна думка, 1999. – 23с.
4. О. М.Варченко. Досвід економічної ефективності виробництва цукрових буряків у Великобританії та його використання в Україні. – К. : УАЕ УААН, 2001. – 55с.
5. О.С.Заєць. Ринок цукру в Україні: Проблеми створення, функціонування та розвитку. – К. : Наукова думка, 1999. – 385с.
6. В.Г.Андрійчук. Економіка аграрного підприємства: Навч.- метод. посіб. для самостійного вивч. дисципліни / Київський національний економічний ун-т. – К. : КНЕУ, 2000. – 355с.
7. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / Інститут аграрної економіки УААН / П.Т.Саблук (ред.), В.Я.Месель-Веселяк (ред.). – К., 2002. – 60с.
8. Л.В.Дейнеко, А.В.Цимбалюк. Ефективність розвитку харчової промисловості в регіоні / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / П.П. Борщевський (ред.). – К., 1998. – 284с. – с. 269-282.
9. П.П.Борщевський, Л.Г.Чернюк, О.Б.Шмаглій. Підвищення ефективності розвитку і розміщення харчової промисловості / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / П.П. Борщевський (ред.). – К. : Наук. думка, 1994. – 160с.

УДК 631:115; 631.15:333

РАЗВИТИЕ МНОГОУКЛАДНОЙ АГРАРНОЙ ЭКОНОМИКИ МОЛДОВЫ

***В.Н.Тарантай**, кандидат экономических наук, доцент
Государственный аграрный университет Молдовы*

Аграрный сектор Молдовы является стратегической сферой национальной экономики. Темпы его развития в значительной степени определяют рост валового национального продукта и уровень жизни народа. Доля валовой добавленной стоимости сельского хозяйства в ВВП составляет более 30%.

За годы реформирования экономики в сельском хозяйстве проведены значительные перемены. Земля и имущество колхозов и совхозов распределены и переданы крестьянам в счет долевой собственности. На селе появился реальный собственник, образо-